

УДК 378:631:37.015(477.7)

РОЗВИТОК АГРАРНОЇ ОСВІТИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ДО 100-ЛІТТЯ ЗАСНУВАННЯ ОДЕСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Федорова І.В.

Одеський державний аграрний університет

У статті розглядається історичний розвиток сільськогосподарської освіти півдня України. Культурному й освітньому розвитку України часів діяльності Української Центральної Ради. Аналізується вклад провідних вчених Одеського університету у формуванні вищої сільськогосподарської освіти. Зокрема, становленні Одеського сільськогосподарського інституту на початку ХХ століття. Надається інформація про перших випускників ОСГІ.

Ключові слова: аграрна освіта, історико-педагогічні аспекти, сільськогосподарський інститут, південь України.

Постановка проблеми. Народний досвід, що передавався від батька до сина, протягом багатьох віків був єдиним джерелом сільськогосподарських знань. З ростом вимог матеріального виробництва, на початку ХХ століття, назріла гостра потреба в наукових методах ведення сільського господарства і відповідних кадрах. Об'єктивними передумовами заснування сільськогосподарського інституту в м. Одесі були історичні, науково-культурні, природно-кліматичні і економічні умови. Великий і просторий причорноморський край з його специфічним кліматом і родючими ґрунтами та іншими особливостями, що визначають набір вирощуваних культур, порід тварин та відповідних технологій догляду за ними, мав потребу в кадрах вищої кваліфікації. В Новоросійському (Одеському) університеті функціонувала кафедра агрономії, але фахівців з вищою сільськогосподарською освітою для роботи в цьому регіоні не готували. Лютнева революція 1917 року в Російській імперії дала поштовх до створення в Україні Української Центральної Ради, яка відразу ж повела боротьбу за відродження української держави. Крім реалізації організаційних, економічних і політичних заходів, почався розвій культури української держави. Важливою подією в культурному житті Південного регіону України стало створення в лютому 1918 р. Одеського сільськогосподарського інституту [5, с. 109].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці протягом століття неодноразово звертали увагу на важливе значення розвитку вищої сільської освіти в Україні, що свідчить про їх значний інтерес до цієї проблематики. Серед них аналітичні праці Точидловського Г.Я., Балашова І.В., історико-педагогічні аспекти розвитку сільськогосподарської освіти Федорової І.В., дослідження присвячені змісту й організації мережі аграрних установ Білан Л.Л., зокрема на Полтавщині Михайлюк О. та на Київщині Рибченко Д.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, маємо велику кількість публікацій радянської доби, що однобоко висвітлюють проблеми розвитку аграрної освіти в Україні, звертаючи значну увагу на ідейно-партійне виховання сільської молоді і підготовці кадрів з вищою сільськогосподарською освітою для по-

силення ідеологічної складової управління на селі. При цьому мало приділяючи уваги науковому і навчально-методичному аспектові у підготовці фахівців-аграріїв.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз окремих історико-педагогічних аспектів особливостей динаміки розвитку аграрної освіти півдня України на основі вивчення історичних фактів діяльності Одеського державного аграрного університету на початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Ідея створення в Одесі сільськогосподарського вищого навчального закладу належить “Товариству сільського господарства Півдня Росії” та передовим вченим причорноморського краю. Ще в середині ХІХ ст. вони порушили питання щодо необхідності створення агрономічної школи в південних районах України з сухим степовим кліматом. Лише в 1914 році Державна дума Російської імперії узгодила рішення щодо відкриття сільськогосподарського інституту в Одесі, але згодом змінила це рішення, замінивши його іншим – створити декілька сільськогосподарських кафедр на природничому відділенні фізико-математичного факультету Новоросійського університету. Це рішення також не було здійснено. Почалася Перша світова війна.

Бурхливому розвитку освіти в Україні сприяло створення Української Центральної Ради, яка відразу ж повела боротьбу за відродження української держави. Почався розвій культури Української народної республіки. Важливою подією в культурному житті Південного регіону України стало створення в лютому 1918 року Одеського сільськогосподарського інституту. Значної уваги уряд України приділяв реорганізації всієї системи вищої освіти, яка подібно реформі середньої школи, теж повинна була здійснюватися двома шляхами: перший – через українізацію існуючих університетів та інститутів і другий – за допомогою заснування нових українських вищих навчальних закладів. Реалізуючи цей план, 5 жовтня 1917 р. відбулося урочисте відкриття першого Українського народного університету в Києві. Важливою подією в культурному житті Південного регіону України стало створення в лютому 1918 р. Одеського сільськогосподарського інституту [5, с. 109], а для Центрального

регіону – відкриття 21 квітня 1918 р. в Полтаві другого Українського народного університету. Ініціатива їхнього заснування належала місцевим громадським організаціям.

У жовтні 1917 року професор Одеського університету по кафедрі агрономії Олександр Гнатович Набоких знову написав доповідну записку «Об учреждении комитета сельскохозяйственных курсов при обществе сельского хозяйства южной России», в якій підкреслював, що «...жодна з шкіл не випускала вихованців, підготовлених до практичної діяльності в будь-якій місцевості». І знову було прийнято рішення організувати «Общедоступные сельскохозяйственные курсы» за зразком існуючих тоді Народних університетів. Але це не задовольняло вимог часу і розуміння професорів Товариства.

У створенні, фундації й розвитку інституту в перше десятиріччя значна роль належить видатним вченим свого часу професорам Набоких О.Г., Точидловському І.Я. (перший директор), Танфільєву Г.І., Сапегіну А.О. (майбутній віце-президент АН України), Боровикову Г.А., Браунеру О.О., Бориневичу А.А., Бичихіну О.О., Погибку А.І., Єгунову Л.А. та іншим. Особливо велика роль в організації інституту належить видатному вченому, доктору агрономії, професору Новоросійського університету по кафедрі агрономії Олександру Гнатовичу Набоких – учню відомого вченого з фізіології рослин Д. Івановського та не менш відомого ґрунтознавця В. Докучаєва. Він став засновником всесвітньо відомого Музею ґрунтів при Одеському (Новоросійському) університеті. В цьому закладі О.Г. Набоких викладав агрономію з 1905 року. Частиною цього Музею ґрунтів він передав свого часу сільськогосподарському інституту, залишки якого ще й зараз використовують викладачі ґрунтознавства ОДАУ [3, с. 8].

Гнат Якович Точидловський – магістр фізичної географії, був професором кафедри фізичної географії та метеорології Новоросійського університету, одним з найбільш відомих вчених півдня країни. Він мав великий досвід науково-педагогічної діяльності. Обрання його директором новоствореного Одеського сільськогосподарського інституту громадськість сприйняла з великим задоволенням.

Професор Танфільєв Гаврило Іванович – вихованець Санкт-Петербурзького університету, видатний вчений географ і природодослідник. Його вважають засновником наукового болотознавства, класиком степознавства, видатним ґрунтознавцем і геоботаніком. Учень В.В. Докучаєва, Г.І. Танфільєв разом з іншими вченими-ґрунтознавцями вперше створив карту фізико-географічного районування Європейської частини Росії з урахуванням ґрунтових і ботанічних, кліматичних і гідрографічних показників, а також геологічного минулого і особливостей рельєфу місцевості. З 1905 року очолював кафедру географії Одеського (Новоросійського) університету. Після захисту дисертації став доктором географії, вихователем плеяди вчених географів, знайомим дослідником географії й природи України. Був також ініціатором створення сільськогосподарського інституту в м.Одесі, а поготів викладав тут курс ґрунтознавства, вів велику наукову та просвітницьку роботу. Був нагороджений Ве-

ликою золотою медаллю Географічного товариства, обраний почесним членом багатьох іноземних наукових установ.

Сапегін Андрій Опанасович вихованець і доцент Одеського (Новоросійського) університету, у 1912 році був призначений на посаду керівника відділу селекції при дослідному полі, що знаходилось на околиці Одеси. Він пройшов шлях від практичного селекціонера й організатора селекційної установи до академіка і віце-президента Академії наук України. Засновник Одеської селекційної станції, яка в 1928 році перетворена в Український генетико-селекційний інститут. Був прихильником і активним борцем за створення Одеського сільськогосподарського інституту, одним із перших його директорів, завідувачем кафедри селекції й генетики з 1918 до 1929 року.

На менш ерудованими, знаними та стійкими прихильниками створення сільськогосподарського інституту в Одесі були й інші передові вчені, що стали першими його викладачами. Під час першого засідання Ради інституту було затверджено навчальний план 4-річного курсу, обрано викладачів та керівництво – директором інституту став професор Г.Я. Точидловський, секретарем управління А.В. Анучин. Початкова структура управління інститутом була досить простою: директор, секретар і навчально-контрольна комісія, яка мала відділення суспільної агрономії, рослинництва, а з 1920 року – і тваринництва [2, с. 194].

На перший курс до інституту було прийнято 100 осіб. 10 лютого 1918 року відбулися перші лекції. У зв'язку з великим бажанням сільської молоді навчатися в сільськогосподарському інституті у жовтні 1918 року було здійснено другий набір студентів і прийнято ще 600 осіб [3, с. 7–8].

Діяльність інституту в перші роки його існування була дуже складною, а життя студентів – надто скрутним. До лютого 1920 року в Одесі не було постійної влади. Тут господарювали поперемінно уряд Української Центральної Ради УНР, іноземці, білогвардійці, а поміж ними – банди одеського грабіжника Мішки-Япончика та інші. Розбудова Одеського сільськогосподарського інституту ускладнювалась тим, що встановлення постійної влади, початок громадянської війни співпадали в своїх хронологічних рамках (1918–1920 роки): Перша світова війна (1914–1918 рр.), лютнева революція 1917 р., падіння царського режиму (1917 р.), створення Української Центральної Ради, революція і громадянська війна в Україні (3.1917–10.1920 рр.), радянсько-польська війна (4–11.1920 р.).

Знесилене, занедбане, розграбоване село; багаторазова зміна влади, нестача вчителів, передача керівництва і підпорядкування вищих навчальних закладів тимчасовим володарям міста, а потім революційним радам студентів, відміна екзаменів і системи оцінки знань в балах – ось далеко не повна характеристика стану громадського життя студентів ОСГІ того часу.

Крім того, інститут, створений так би мовити на громадських засадах, не мав свого приміщення. Навчальні заняття проводили в приміщеннях Одеського університету, Медичного інституту, Інституту шляхетних дівчат, Вищих жіночих курсів та інших. Непристосованість і необладна-

ність цих приміщень, розміщення їх в різних частинах міста, холод взимку, відсутність бібліотеки та підручників, будь-якого наочного приладдя, реактивів ще більше ускладнювали навчання. Не було й мови про їдальні, гуртожитки та стипендії. Знецінення грошей, дорожняча продуктів харчування. І понад усе – платне навчання, бо інститут не мав інших фінансових джерел [3, с. 14]. Лише незрівнянна жадоба молоді до знань, її ентузіазм та самовідданість викладачів дали змогу витримати ці випробування часом заради перемоги – існування інституту та отримання вищої сільськогосподарської освіти. У лютому 1920 року, за спеціальною постановою студенти сільськогосподарського, медичного, політехнічного інститутів м.Одеса були взяті на державне забезпечення, хоч воно і було вельми скромним.

Політичні бурі, що вирували в державі в ці роки не могли не вплинути на життя сільськогосподарського інституту. Відбулися вибори до «Ради студентських представників» студентство практично розділилося на дві течії: «демократичну молодь» з революційними ідеями, і тих, хто називав себе «діловою групою», підкреслюючи повну аполітичність. Між студентами виникали жорстокі політичні сутички, які нерідко закінчувалися сутичками фізичними [3, с. 15].

У квітні 1919 року радянська влада передала Одеському сільськогосподарському інституту приміщення колишнього «Інституту шляхетних дівчат» зі всім інвентарем і взяла його на державний бюджет. Але в середині того ж 1919 року до Одеси увійшли білогвардійці, вигнали інститут із зайнятого приміщення і зняли з бюджету. Лише наприкінці лютого 1920 року інститут, як вищий навчальний заклад, почав працювати (якщо не рахувати намагання протягом 1921 року перетворити його на факультет політехнічного інституту). Заважало роботі ВНЗ організаційне безладдя, про що свідчить постійна зміна директорів інституту.

Наприкінці 1921 року послідовно одна за одною інститут закінчили за скороченим строком (3,5 роки) три групи випускників – 25 агрономів. У першому випуску були: Р. Боровик, О. Володіна, Г. Грабовський, Ф. Гаврилович, Л. Гриденюк, В. Іванюк, І. Карусевич, Г. Кульгачев, М. Кочетов, Д. Левін, М. Мельник, С. Мельник, Г. Михайловський, І. Мальчовецький, О. Осмольська, О. Рудницький, Г. Сіркович, В. Соколовський, О. Строганов, К. Точидловський, М. Федоров, А. Фуга, І. Філін, Ф. Чорний, О. Шумаков. Всі вони внесли чималий внесок у науку і практику сільського господарства. Серед перших випускників ОСГП більшість стали докторами наук і кандидатами наук. Вони очолювали наукові установи, навчальні заклади, займали високі державні посади не тільки в Україні, а й в інших республіках СРСР.

Випускник ОСГП 1921 року Сергій Олексійович Мельник – свого часу член-кореспондент ВАСГНІЛ, академік Української сільськогосподарської академії, був засновником факультету плодоовочівництва і виноградарства і протягом майже 40 років працював на керівних посадах в інституті, а в 1959–1968 роках був його ректором. Вихованці першого випуску ОСГП доцент Анатолій Георгійович Фуга, професор Олександр Михайлович Шумаков багато років

віддали навчальній роботі в рідному інституті – перший на посадах з агрономії, а другий – з виноробства. О.Рудницький в 1960–1965 роках був заступником міністра харчової і смакової промисловості СРСР.

Тепер, коли минуло вже 100 років з дня заснування Одеського сільськогосподарського інституту (з 2001 року Одеського державного аграрного університету), вихованці якого зробили чимало для нашої батьківщини – України, не можна не згадати добрим словом імена людей, відомих вчених, гордості нашого народу, які, в неймовірно тяжких умовах буття півдня України, виховали цю першу когорту фахівців з вищою сільськогосподарською освітою. Перш за все, це Олександр Ігнатович Набоких та Гнат Якович Точидловський, професори Г.І. Танфільєв, І.Л. Сербінов, О.М. Токаржевський, О.О. Браунер, О.С. Бориневич, О.О. Бичихин, О.О. Єгунів, Г.А. Боровиков, А.О. Сапегін та багато інших. Наукова, світня і організаційна діяльність перших випускників та викладачів того часу підкреслює розвиток Одеського державного аграрного університету протягом століття.

Перші п'ять років функціонування Одеського сільськогосподарського інституту стали знаковими у його історії. У жовтні 1923 року за рішенням Одеського Губвиконкому було передано в постійне користування інституту будівлю за адресою вул. Канатна (Свердлова), 99 – приміщення колишньої Одеської духовної семінарії загальною площею понад 12 тис. кв. м. Побудоване воно було в 1902–1903 роках архітектором Л. Прокоповичем. У період 1918–1919 р.р. у ньому розміщувалися курси з підготовки молодших військових командирів.

Наприкінці 1922 року інституту було передано під навчально-виробничу базу колишній маєток графа Бенкендорфа, що знаходився за 12 км від залізничного вокзалу у напрямку селища Люстдорф. Господарство мало біля 70 десятин орної землі, деякі будівлі, але все було вкрай занедбаним і пограбованим. Назвали його «Червоний хутір».

Під керівництвом заступника директора інституту з господарської роботи М.К. Бабака 20 студентів перервали навчання і протягом 1923 сільськогосподарського року жили і працювали на хуторі, як тоді казали, «за харчі», без жодних грошових виплат. Харчами були кисла капуста і молоко. Всі роботи виконувалися вручну, бо ніякої техніки не було. Та все ж на «Червоному хуторі» виростили щедрий урожай різних сільгоспкультур, а його працівники стали учасниками Першої Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві.

З ентузіастів цієї справи в майбутньому виійшли відомі в державі спеціалісти сільського господарства та вчені: доктори наук, професори О.М. Негруль, Ф.М. Куперман, О.Т. Шульгін, В.Д. Корнійчук, Є.К. Плакида, Лауреат державної премії Б.Е. Берченко та багато інших. Навчальне господарство «Червоний хутір» в наступні роки і десятиріччя перетворився на зразкове економічно міцне господарство, яке довгий час було базою з практичного навчання фахівців сільськогосподарства з усіх спеціальностей, а також слугувало матеріальною допомогою інституту.

Висновки і пропозиції. Отже, перше п'ятиріччя (1918–1923) існування Одеського сільськогосподарського інституту можна назвати періодом «збирання», а наступні п'ять років (1924–1928) – періодом розбудови та внутрішньо-організаційного оформлення. Головними передумовами розвитку вищої аграрної освіти півдня України у досліджуваний період стали: швидкий та бурхливий

розвиток сільського господарства і промисловості на теренах України, який вимагав різнорівневої підготовки фахівців-аграріїв. Просвітницька і науково-педагогічна діяльність видатних вчених Одеського університету сприяла запровадженню і розвитку Одеського сільськогосподарського інституту і забезпечила підготовку фахівців-аграріїв у 20 роках ХХ століття [2, с. 192].

Список літератури:

1. Балашов І.В. Організація сільського господарства / І.В. Балашов // Вісті Одеського сільськогосподарського інституту. – Одеса, 1928. Випуск IV. С. 78–84.
2. Точидловский И.Я. К истории Одесского сельскохозяйственного института / И.Я. Точидловский // Вісті Одеського сільськогосподарського інституту 1925–1926. – Одеса, 1925–1926. Випуск I. – С. 191–196.
3. Одесский сельскохозяйственный институт. Краткий очерк (1918–1968 гг.) / за ред. И.А. Дудника, С.А. Мельника и др. – Одесса, 1968. – 71 с.
4. Федорова І.В. Історико-педагогічні аспекти розвитку вищої сільськогосподарської освіти півдня України на початку ХХ століття / І.В. Федорова // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського (збірник наукових праць). Спецвипуск «Сучасні тенденції у педагогічній освіті і науці України та Ізраїлю: шляхи до інтеграції». – Одеса: ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, 2012. – С. 254–264.
5. Федорова І.В. Сільськогосподарська освіта півдня України: педагогічні аспекти / І.В. Федорова // Матеріали III Відкритого міжнародного форуму «Сучасні тенденції педагогічної освіти і науки України та Ізраїлю: шлях до інтеграції». – Аріель: Університетський центр в Самарії, 2012. – С. 108–110.

Федорова І.В.

Одесский государственный аграрный университет

РАЗВИТИЕ АГРАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ЮГА УКРАИНЫ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА: К 100-ЛЕТИЮ ОСНОВАНИЯ ОДЕССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО АГРАРНОГО УНИВЕРСИТЕТА

Аннотация

В статье рассматривается историческое развитие сельскохозяйственного образования юга Украины. Культурном и образовательном развитии Украины времен деятельности Украинской Центральной Рады. Анализируется вклад ученых Одесского университета в формирование высшей сельскохозяйственного образования. В частности становления Одесского сельскохозяйственного института в начале XX века. Предоставляется информация о первых выпускников ОСГИ.

Ключевые слова: аграрное образование, историко-педагогические аспекты, сельскохозяйственный институт, юг Украины.

Fedorova I.V.

Odessa State Agrarian University

AGRICULTURAL EDUCATION DEVELOPMENT OF THE MUNICIPALITY OF UKRAINE AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY: TO THE 100-YEAR BASIS OF THE ODESA STATE AGRICULTURAL UNIVERSITY

Summary

The article deals with the historical development of agricultural education in the south of Ukraine. Cultural and educational development of Ukraine during the activity of the Ukrainian Central Rada. The contribution of leading scientists of the Odessa University to the formation of higher agricultural education is analyzed. In particular, the formation of the Odessa Agricultural Institute in the early twentieth century. Information is provided on the first graduates of OSGL.

Keywords: agrarian education, historical and pedagogical aspects, agricultural institute, south of Ukraine.